

Арделян О. В.

СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З ОНОМАСТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ (НА МАТЕРІАЛІ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ)

Статтю присвячено дослідженню семантичної класифікації фразеологічних одиниць з ономастичним компонентом. Семантична вага власної назви в загальному фразеологічному значенні залежить від ступеня ідіоматичності фразеологізму. **Ключові слова:** фразеологічна одиниця, ономастичний компонент, семантична класифікація.

Арделян Е. В. Семантическая классификация фразеологических единиц с ономастическим компонентом (на материале славянских языков). – Статья.

Статья посвящена исследованию семантической классификации фразеологических единиц с ономастическим компонентом. Семантический вес имени собственного в общем фразеологическом значении зависит от степени идиоматичности фразеологизма.

Ключевые слова: фразеологическая единица, ономастический компонент, семантическая классификация.

Ardelyan O. V. Semantic classification of the Ukrainian and Russian phraseological units with onomastic component. – Article. The given article deals with the investigation of the semantic classification of the Ukrainian and Russian phraseological units with onomastic component. The semantic meaning of the Proper Name in the general phraseological meaning depends on the degree of the phraseologism idiomacy.

Key words: phraseological units, Proper Name, onomastic component, structural-semantic classification.

Фразеологія, зокрема її комплексні знаки, що містять у своїй семантичній структурі власну назву, викликає особливий інтерес у дослідників. Однією з актуальних проблем сучасної фразеологічної науки є питання семантичної значущості фразеологічного компонента, тобто ролі компонента у формуванні фразеологічного значення, його питомої ваги в загальній семантиці фразеологізму. Питання фразеотворчої активності ономастичного компонента пов'язане зі специфікою онімів як мовних і культурних одиниць.

Оними як компонент фразеологічних одиниць і фразеологізми з ономастичним компонентом уже неодноразово були об'єктом розгляду науковців, які досліджували відповідні утворення на матеріалі окремо взятих мов або ж у зіставно-типологічному аспекті. Свідченням цього є наявність цілої низки монографічних і дисертаційних досліджень, присвячених таким явищам в українській (Ю. Карпенко, О. Карпенко, О. Мороз, Н. Пасік), польській (А. Кравчук), російській (О. Бетехтіна, Т. Кондратьєва, В. Мокієнко), англійській (Б. Ажнюк, І. Заваринська, З. Загірова, О. Леонович, Г. Манушкіна, Т. Олійник), німецькій (Н. Лалаян, О. Сафрова), іспанській (Ю. Рілов) та інших мовах.

Водночас багато проблем остаточно ще не розв'язані. До цих актуальних питань можна віднести системність ономастики в аспекті її функціонування у складі фразеологічного фонду мов.

Отже, актуальність досліджень в окресленому напрямку зумовлена загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних студій на виявлення й аналіз фразеологічних одиниць з ономастичним компонентом у споріднених мовах. Метою дослідження є висвітлення специфіки виникнення, семантики, а також функціонування онімів у фразеологічних одиницях на матеріалі української та російської мови. Для досягнення цієї мети слід

здійснити структурно-семантичний аналіз фразеологізмів з ономастичним компонентом. Матеріал дослідження складають фразеологізми з ономастичним компонентом. Ці одиниці отримані шляхом вибірки з фразеологічних та ідіоматичних словників, пареміологічних збірок.

Фразеологічна семантика зумовлюється характером участі та взаємодії компонентів у створенні цілісного узагальнено-образного фразеологічного значення. Загальновизнаною є думка, що під час переосмислення вільного словосполучення слова, які до нього входять (особливо ті, які мають первинно-номінативне значення), деактуалізуються в семантичному відношенні, утрачаючи при цьому денотативну направленість. Процес становлення фразеологічної одиниці характеризується зрушеннями в семантичній структурі, лексичному значенні компонентів, унаслідок чого відбувається перебудова відповідних сем, зміщення в них ієрархічної залежності денотативних, конотативних, потенціальних сем, що призводить зрештою до виникнення фразеологічного значення, в основі якого лежить поняття.

Проблема систематизації та класифікації фразеологічного матеріалу постійно перебуває в полі зору мовознавців. Дифузність фразеологічного значення, різноструктурність, семантична редукція компонентів фразеологічних одиниць ускладнюють вибір основи для їх класифікації. Так, виділяють семантичну, генетичну, функціональну, експресивно-стилістичну, синтаксичну, морфологічну, ідеографічну класифікації, класифікацію фразеологізмів із погляду їх лексичного складу, структури. Розглянемо детальніше семантичну класифікацію.

У науці про мову існує кілька термінів на позначення стійкого словосполучення й понад десятки його визначень, але зазвичай фразео-

логічні одиниці класифікують так, як це зробив В. Виноградов [1, с. 326–346]. В. Виноградов подав семантичну класифікацію, розподіливши фразеологізми на групи залежно від характеру взаємозв'язків між компонентами. Згідно зі ступенем єдності компонентів фразеологічні одиниці поділяються на фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності й фразеологічні сполучення.

Фразеологічні зрощення – це такий тип стійкого словосполучення, значення якого абсолютно не залежить від значень його компонентів або слів, які входять до його складу, воно не членується, не ділиться, не розкладається на окремі компоненти, оскільки поодинокі компоненти такого сполучення слів (принаймні один із них) існувати самостійно не можуть, наприклад: *навалювати Оссу на Пеліон* – «здійснювати щось грандіозне; іноді так іронічно говорять про величезну витрату зусиль при незначних результатах» (5, 176), *зелена Олена* – «кропива» (4, 59).

За визначенням В. Виноградова, фразеологічні зрощення являють собою своєрідні складні синтаксичні слова. Компоненти фразеологічних зрощень позбавлені внутрішньої форми. Лише глибоке етимологічне дослідження може розкрити механізм становлення фразеологічних зрощень і з'ясувати, чому саме ці слова-компоненти зумовили появу цілісного значення.

Семантична неподільність виникає або підтримується у фразеологічних зрощеннях низкою фактів:

а) наявністю у складі фразеологічних одиниць застарілих слів, незрозумілих для загалу: *Євин накоренок* – «жінка» (4, 57), *Ладо й Лада* – «боги-охоронці сімейного миру й любові в східних слов'ян» (5, 142), *унтер Пришибєєв* – «тип старорежимного блюстителя порядку, який вважає своїм обов'язком у все втручатися, усім робити зауваження, усе давити своїм унтер-офіцерським авторитетом» (5, 283);

б) наявністю граматичних архаїзмів: *піти за (через) Стікс* – «померти» (5, 266);

в) дією експресивної індивідуалізації: *Еолова арфа* – «душа людини, яка відгукується на всі події життя» (5, 86), *Гадесові поля* – «царство мертвих» (5, 59);

г) наявністю лексичних значень компонентів, що не мають відношення до розуміння цілого: *іти на Голгофу* (4, 59).

Семантична єдність зрощення часто підтримується повною синтаксичною нерозчленованістю або немотивованістю, відсутністю живого синтаксичного зв'язку між його морфологічними компонентами: «*Сезам, одчинись!*» – «1) ключ до здійснення заповітної мрії; 2) приємна несподіванка» (5, 251), «*між Сциллою і Харібдою*» – «спинитися між двома ворожими силами, бути під подвійною загрозою» (5, 268).

Фразеологічні єдності – стійкі словосполучення, значення яких хоча б незначною мірою мотивоване значенням слів-компонентів, що входять до їхнього складу. Мотивованість фразеологічних одиниць опосередкована. Більшість із них є образними висловами, причому образний стрижень, на якому вони виникають, може відчуватися більш чи менш виразно («*Авгієві стайні*» – «дуже запущене й забруднене місце або велике безладдя, плутанина, надзвичайно занедбані справи» (6, 74), «*дійти до Геркулесових стовпів*» – «дійти до краю» (5, 62)).

Семантична замкнутість фразеологічних єдностей може створюватися не тільки певним образом, а й евфонічними та формально-граматичними засобами: римом («*Мавр зробив свою справу / своє діло | Мавр може йти*» – «цинічне ставлення до людини, яку використали, і послуги котрої більше нікому не потрібні» (5, 155); алітераціями («*Михайло-незгадайло*» (4, 61)). Сюди належать і каламбури.

Фразеологічні єдності можуть виникати внаслідок синтаксичної спеціалізації фрази, вживання її в певній граматичній формі (як правило, має форму питального речення чи вживається в порівнянні): «*Олександр Македонський герой, але навіщо ж стільці ламати?*» – «переходити в чомусь міру, перебільшувати щось» (5, 204), «*І ти, Брут?*» (ісп. «*¿Que amigos tienes, Benito!*») – «уособлення несподіваної зради, підступності» (5, 29); унаслідок наявності експресивних відтінків значення: «*осідлати Пегаса*» – «стати поетом» (5, 213), «*перейти Рубікон*» – «зробити безповоротний крок, рішучий учинок» (5, 214). До цього розряду фразеологічних одиниць В. Виноградов залучає фразові штампи, кліше, типові для різних літературних стилів, літературні цитати, крилаті вислови, народні прислів'я та приказки: «*свиснув Овлур за рікою*» – «сигнал до важливої дії» (5, 249), «*напитися шоломом Дону*» – «наїзд на половців, що кочували в донських степах» (5, 179), «*за гріш погнав би козу до Львова*» – «надзвичайно скупий» (4, 58).

Фразеологічні сполучення – це такі стійкі словосполучення, до складу яких входять слова з вільним і фразеологічно зв'язним значенням, а їхнє цілісне фразеологічне значення впливає зі значень слів-компонентів фразеологічної одиниці. Фразеологічні сполучення не є безумовними семантичними єдностями, у них значення слів виокремлюються чіткіше, різкіше, вони аналітичні. Слово зі зв'язним значенням допускає синонімічну заміну («*розрубати Гордіїв вузол*» – «розв'язати складне сплетення обставин швидко й несподіваним способом» (5, 68), «*Драконівські закони*» – «за цими законами карали смертю майже за всі злочини» (5, 82)).

Слово зі зв'язним значенням (стрижнєве слово) може замінюватися синонімом: «*сестра Аполлона* /

Феба» – «Евтерпа, муза ліричної поезії» (5, 253), *«Мальбрук / (будь-яке інше ім'я) в похід зібрався»* – «характеристика невдалого починання, найчастіше – воєнної авантюри» (5, 157). Синтаксичний зв'язок компонентів фразеологічних сполучень, відповідаючи живим нормам мови, позбавлений гнучкості.

Класифікаційна схема В. Виноградова – важливий етап у становленні фразеологічної теорії. Різною мірою семантичну класифікацію В. Виноградова розробляли українські лінгвісти, зокрема, М. Алефіренко, Д. Баранник, Ф. Медведєв, В. Русанівський, Л. Скрипник, Г. Удовиченко та ін. Але в процесі вивчення фразеологічного фонду неспоріднених мов стали очевидними її вразливі місця. Нечіткість критерію умотивованості значення, неможливість застосувати його до всіх фразеологічних одиниць породжують суб'єктивізм і непослідовність у визначенні фразеологічних зрощень і фразеологічних єдностей (а тому їх об'єднують в одну групу – ідіоми); окремі підгрупи всередині типів виділяються на основі різних критеріїв; два перші типи фразеологічних одиниць різко протиставлені третьому, як цілісні (зрощення і єдності) – аналітичному (фразеологічні сполучення). Значна кількість фразеологічних одиниць залишилася некласифікованою [3].

Виникла потреба удосконалити семантичний принцип класифікації, конкретизувати її й доповнити цілою низкою одиниць, які залишалися некласифікованими. Тому проф. М. Шанський, зберігши три основні типи фразеологічних одиниць за схемою В. Виноградова, додає четвертий, фразеологічні вирази – стійкі за складом і вживанням фразеологічні звороти, які не тільки семантично подільні, але й повністю складаються зі слів із вільним значенням. Серед них розрізняються фразеологічні вирази комунікативного характеру, що являють собою предикативні словосполучення, рівноцінні речення, є цілим висловленням, виражають те чи інше судження (*«Як Сірка годують, так він і гавкає»* – «як поставишся до кого-небудь, так будуть ставитися й до тебе» (7, 208)), і фразеологічні вирази номінативного характеру, що є сполученням слів, ідентичним лише певній частині речення, словесною формою того чи іншого поняття і, як і слова, виконують у мові номінативну, тобто називну функцію (*«За царя Гороха (як людей було трохи) / За царя Панька / Тимка (як земля була тонка)»*, жарт. – «у дуже давні часи; дуже давно» – рос. *«При царе Горохе»* (7, 57)). Характером зв'язків слів, що входять до їх складу, і загальним значенням фразеологічні вирази нічим не відрізняються від вільних словосполучень і речень. Їхньою специфікою є те, що вони не створюються мовцями, а відтворюються як готові структурні й значеннєві одиниці. Класифікація М. Шанського дістала широке визнання, особливо в науково-методичній літературі.

Названі В. Виноградовим і М. Шанським класифікаційні групи дещо видозмінив Г. Удовиченко, виділивши ідіоми, фразеологічні вирази та фразеологічні сполучення.

Близький до семантичної класифікації В. Виноградова розподіл за ступенем граматично-змістової злитості елементів, здійснений на українському матеріалі П. Дудиком. Він розрізняє п'ять типів фразеологізмів: ідіоми, фразеологічні єдності, фразеологічні вирази, фразеологічні сполучення та фразеологізовані словосполучення [2, с. 81–83].

Беручи до уваги семантичну класифікацію проф. В. Виноградова й П. Дудика, ми розглянули фразеологічні одиниці з ономастичним компонентом і виділили такі семантичні групи.

1. Ідіоми об'єднуються семантичною неподільністю, синтаксичною нерозкладністю й замкненістю; зміст ідіоми прямо не впливає з лексичного значення її елементів: *Джон Буль* – «іронічна назва англіїців» (5, 75), *Гальський півень* – «алегорична назва Франції» (5, 60), *кучерявий Іван* – «дим» (4, 60), *сухий Мартин / Артем* – «рушниця» (4, 67), *Іванова хата* – «в'язниця» (4, 59), *иука з Кременчука* – «коса» (4, 68), *піти на Єлисейські поля* – «померти» (5, 89), *бич Гомера* – «несправедлива, недобррозичлива критика» (5, 110), *канути в Лету* – «назавжди зникнути, піти в небуття» (5, 145), *Муцій Сцевола* – «герой, здатний пожертвувати всім заради своєї батьківщини» (5, 175), *прекрасна Єлена* – «причина незгод» (5, 230), *читати Сивіліні книги* – «розмірковувати про майбутнє» (5, 254), *яблука Гесперид* – «коштовний здобуток» (5, 317), *викинути ідола в Дніпро* – «рішучий розрив із минулим» (5, 114), *ставати в позу Катона* – «брати на себе роль грізного обличчя» (5, 128), *гордий Альбіон* – «стародавня назва Британських островів» (5, 68), *попіл Класа б'є в серце* – «1) нагадування про важливий обов'язок; 2) заклик до помсти» (5, 226).

2. У фразеологічних єдностях значення компонентів трохи ослаблене вільнішою семантичною зв'язністю структурних одиниць: *джерело Гіпокрена* – «джерело, вода якого дає поетичне натхнення» (5, 213), *пан Твардовський* – «авантюрист» (5, 211), *пасічник Рудий Панько* – «весела, дотепна й розумна людина» (5, 212), *тінь Шлеміля* – «нешасний, зневажений усіма блукач» (5, 313), *король Лір* – «людина, яку ушляхетнило нещастя» (5, 136), *єпископ Гатон* – «лиха й підступна людина, яку чекає заслужена кара (така ж жорстока, як і злочин)» (5, 90), *два Аякси* – «нерозлучні друзі» (5, 72), *Ганнібал перед брамою / лат. Hannibal ad aute portas!* – «грізна близька небезпека» (6, 97), *поцілунок Юди* – «зрадницький учинок під виглядом добррозичливості, приязні» (4, 65), *Ганнібалова клятва* – «тверда рішучість боротися до кінця» (5, 60), *Геркулесова праця* – «тяжка праця» (5, 62),

Геростратова слава – «ганебна слава» (5, 63), *пута Гіменей* – «подружні зв'язки» (5, 64), *Дамоклів меч* – «постійна небезпека» (5, 71), *Кастальське джерело* – «джерело натхнення» (5, 127), *ліхтар Діогена* – «спосіб шукання істини, шукання справжньої людини» (5, 148), *Лукуллівський бенкет* – «розкішний бенкет» (5, 150), *муки Тантала* – «нестерпне страждання від усвідомлення близької бажаної мети й неможливості її досягти» (5, 174), *Піррова перемога* – «сумнівна перемога, перемога, що не виправдовує жертв» (5, 219), *пісні Тіртея* – «пісні, сповнені доблесті й героїзму» (5, 274), *Сізіфова праця* – «безплідна, важка, нескінченна робота» (5, 255), *схринька Пандори* – «вмістилище зла, лиховісний дар» (5, 257), *«Що Гекубі до нього, | Що йому до Гекуби?»* – «байдужість, непричетність до чого-небудь» (5, 315), *«Юнітер, ти сердишся, | Отже, ти неправий»* (5, 220), *«Платон мій друг, | А істина – ще більший друг»* (5, 220), *«Не той тепер Миргород, | Хорол-річка не та»* – «великі зміни» (5, 194), *«Нема на світі України, | Немає другого Дніпра»* – «поетичне вираження любові поета до своєї рідної землі» (5, 186), *«Гомоніла Україна, довго гомоніла»* – «образне визначення бурхливих історичних подій» (5, 68), *див кличе над деревами* – «провіщати небезпеку» (5, 76), *Фігаро тут, Фігаро там* – «людина, яка одночасно виконує декілька справ» (5, 291), *казанський сирота* – «той, хто видає себе за скривдженого» (4, 59), *Єлисейські поля / квіти* – «символ вічного спокою» (5, 89), *Самофракійська Ніке / Ніка* – «символ перемоги» (5, 196).

3. Термін «фразеологічні вирази» передусім об'єднує прислів'я й приказки. Вони повністю складаються зі слів із вільними значеннями, не є семантичним еквівалентом окремого слова: *«Боюся я данайців, навіть коли вони приносять дари»* (лат. *Timeo danaos et dona ferentes*) – «недовірливість або підозрілість у ставленні до чийось начебто доброзичливих учинків» (5, 28), *«Карфаген мусить бути зруйнований»* (лат. *Carthaginiem esse delendam*) – «наполеглива вимога знищити ворога або подолати перешкоду» (5, 127), *де Сидір козам роги править* – «дуже далеко» (4, 57), *коли гора не йде до Магомета, то Магомет йде до гори* – «вимушена поступка людини» (5, 132), *верства келебердянська / піратинська / чугуївська* – про дуже високу людину (рос. *«Коломенская верста»*) (7, 20); *куди / де Макар телят не гаяв* – «дуже далеко, в дуже віддалені і глухі місця» (рос. *«куда Макар телят не гонял»*) (7, 40); *за царя Гороха (як людей було трохи) / за царя Панька / Тимка (як земля була тонка)*, жарт. – «у дуже давні часи; дуже давно» (рос. *при царе Горохе*) (7, 57); *Мели, Іване, доки вітру стане / доки вітер стане* – «Не базікай даремно», говорять із насмішкою тому, хто править теревені, кому не вірять або чийм словам не надають значення (рос. *«Мели, Емеля,*

твоя неделя») (7, 86); *на бідного Макара всі шишки летять / бідному Савці нема долі ні на печі, ні на лавці (на печі печуть, а на лавці січуть)* – «на сумирну, нещасну людину одна за одною звалюються неприємності, їй за все дістається» (рос. *на бедного Макара все шишки валятся*) (7, 90); рос. *Покажать кузькину мать* – уживається як вислів погрози кому-небудь (*показати, де козам роги правлять / де раки зимують*) (7, 128); *по Савці свитка* – «кожний одержує те, чого він заслуговує, чого він гідний, що відповідає його становищу» (рос. *по Сеньке (и) шапка. По Еремке колпак / кафтан. По Ивашке рубашка*) (7, 132); *язик до Києва доведе* – «питаючись, про все дізнаєшся» (рос. *язык до Киева доведет*) (7, 206); *як Сірка годують, так він і гавкає* – «як поставишся до кого-небудь, так будуть ставитися й до тебе» (7, 208); рос. *как на Маланьину свадьбу (наготовит, наварить, запечь)* (7, 210); *як Сидорову козу бити / лупити* – «нещадно бити» (рос. *как сидорову козу бить / лупить*) (7, 211).

4. Фразеологічні сполучення – ходові формули, що приховують у собі метафору, мають досить прозору внутрішню форму: *Марко Проклятий* – «вічний блукач, великий злочинець, неспокійна людина» (5, 158), *Варфоломійська ніч* (4, 54), *Прокрустове ложе* – «надумане мірило упередженої людини, яка підганяє під нього факти дійсності» (5, 233), *сади Семіраміди* – «щось прекрасне, грандіозне, величне» (5, 246), *троянський кінь* – «підступний дарунок ворогам, який полегшує перемогу над ними, обманні дії» (5, 279), *Ювеналів бич* – «разюча, нищівна сатира» (5, 316), *менторський тон* – «ментор – людина, що нудно повчає» (5, 163), *віща Касандра* – «загальне ім'я людини, яка наділена даром передбачення, пророцтва, вона невпинно й наполегливо застерігає людей про небезпеку, але їй, на жаль, ніхто не вірить» (6, 77), *дволикий Янус* – «дволика людина» (5, 72), *езопівська мова* – «мова, сповнена натяків, замовчувань; «рабська» манера алегоричного викладу» (5, 86), *олімпійський спокій* – «непорушна велич» (5, 203), *олімпійські громи* – «гнів людини, що має велику владу» (5, 203), *голова / чоло Сократа* – «(1) уособлення розуму, глибокого пізнання» (5, 261), *гомеричний сміх* – «нестримний, голосний сміх» (5, 68).

5. Фразеологізовані словосполучення об'єднуються неметафоричністю, синтаксичною неподільністю компонентів: *син Ескулапа* – «лікар» (5, 87), *син Марса* – «військовий» (5, 159), *слуга Мельпомени* – «актор» (5, 162), *Кастор і Поллукс (Діоскури)* – «нерозлучні друзі» (5, 127), *Ромео і Джульєтта* – «люди, які люблять глибоко й самовіддано» (5, 245), *Трістан та Ізольда* – «люди, охоплені високим, незборимим почуттям» (5, 278), *баба Палажка й баба Параска* – «язикаті люди» (5, 19), *кисла Оришка* – «плаксива жінка, дівчина»

(4, 57), *пізній Іван* – «людина, що пізно встає, бариться з початком роботи» (4, 64), *язиката Феська* – «балакуча жінка, дівчина» (4, 68), *віщий Боян* – «поет, співець» (5, 47), *Аргусове око / невисипуций і всевидючий Аргус* – «пильний, надійний і строгий вартівник, доглядач, охоронець / страж / сторож» (6, 77), *колесо Фортуни* – «випадок, сліпа вдача» (5, 293), *загибель Помпеї* – «нещастя, катастрофа» (5, 97), *прекрасна Єлена* – «ідеал жіночої вроди» (5, 230), *лис Микита* – «хитрун» (4, 60), *баба Яга* – «невродлива жінка, дівчина» (4, 53), *багатий як Крез* – «багач» (5, 138), *злий як Цербер* – «злий, невимолимий вартовий» (5, 303), *китайський мур* – «відгородження» (5, 129), *голова / чоло Сократа* – «2) для характеристики зовнішності вченого-мислителя» (5, 261), *ріг Амалфеї / ріг Фортуни / ріг достатку* (5, 241).

Як свідчить фактичний матеріал, яскравими лексичними компонентами фразеологічних одиниць є власні імена. Фразеологічні одиниці з ономастичним компонентом являють собою багатий матеріал, на прикладі якого можна продемонструвати, як онімами конотуються різні ознаки, які не входять у значення слів.

Ми розглянули фразеологічні одиниці з ономастичним компонентом і виділили такі семантичні групи: ідіоми, фразеологічні єдності, фразеологічні вирази, фразеологічні сполучення, фразеологізовані словосполучення. Перспективним є дослідження структурно-семантичної класифікації фразеологічних одиниць з ономастичним компонентом у германських і романських мовах.

Література

1. Виноградов В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке : Современный русский язык: лексикология, фразеология, лексикография / В. Виноградов. – СПб. : Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета, 2002. – 407 с.
2. Дудик П. Синтаксис сучасного українського літературного мовлення / П. Дудик. – К. : Наук. думка, 1973. – 288 с.
3. Ужченко В. Фразеологія сучасної української мови : [навч. посіб.] / В. Ужченко, Д. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

4. Демська-Кульчицька О. Фразеологія / О. Демська-Кульчицька. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 74 с.
5. Коваль А. Крилаті вислови в українській літературній мові. Афоризми. Літературні цитати. Образні вислови / А. Коваль, В. Коптілов. – Київ : Видавниче об'єднання «Вища школа». Видавництво при Київському державному університеті, 1975. – 336 с.
6. Медведєв Ф. Українська фразеологія. Чому ми так говоримо / Ф. Медведєв. – Х. : Вища школа. Вид-во при Харк. ун-ті, 1982. – 232 с.
7. Олійник І. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник / І. Олійник, М. Сидоренко – К. : Рад. Шк., 1991. – 400 с.